

İSLAMOFOBİ VE BATI DÜNYASINDAKİ YANSIMALARI

Kabul Tarihi: 07.03.2016
Yayın Tarihi: 14.04.2016

Seyfettin ASLAN* Müslüm KAYACI** Rukiye Rojda ÜNAL***

Öz

“İslam Korkusu” olarak nitelendirilen İslamofobi günümüzde Müslümanlara karşı dışlamayı, ayrımcılığı ve şiddeti içeren bir kavramdır. Zihni kökenleri çok eskilere dayanmasına rağmen “İslamofobi” literatüre yeni girmiş bir kavramdır. Batılıların İslamiyet’e ve Müslümanlara olumsuz bakışları ve onların dışlayıcı tavırları ve ön yargılı zihin dünyaları İslamofobiye beslemektedir.

Diğer taraftan özellikle Avrupa’da, Müslümanların kamusal alanda daha görünür olmaları ve içinde yaşadıkları toplumda o ülkenin kendi vatandaşları gibi değer üretmeleri, aşırı sağ kesimleri rahatsız etmektedir. Yaşanan ekonomik krizler ve artan işsizlik aşırı sağ partilerin oylarının yükselmesine yol açmış ve bu durum ılımlı liderlerin söylemlerine de yansımıştır. Dolayısıyla İslam’a ve Müslümanlara karşı mevcut ön yargıların artmasına yol açmıştır.

Günümüzde Batılı ülkelerde yükselen bir İslamofobi dalgası görmezden gelinemeyecek boyutlara varmıştır. Avrupa’da bir arada yaşam, çok kültürlülük ve farklılıklara saygı gibi değerler sorgulanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle İslamofobi kavramı incelenecek ve Batılı ülkelerde İslamofobik uygulamaların en fazla dikkat çeken örnekleri incelenecektir. Son olarak İslamofobinin nedenleri aşırı sağ eğilimlerdeki yükselişe birlikte ele alınacak ve İslamofobiye karşı yapılması gerekenler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İslamofobi ve Avrupa.

ISLAMOPHOBIA AND IT’S REFLECTIONS IN THE WESTERN WORLD

Abstract

Islamophobia described as "Fear of Islam" is a concept that containing exclusion, discrimination and violence against Muslims today. Although it is based on very old origins of the mind, "Islamophobia" is introduced to the literature newly. Negative view of Westerns to Islam and Muslims and their exclusionary attitudes and mental world filled with prejudice is feeding Islamophobia.

On the other hand, especially in Europe, Muslims in the society in which they live and become more visible in the public area of the country that produce value as its citizens are bothered by extreme right wing. The economic crisis and rising unemployment have led to the rise of the extreme right-wing parties of the vote and this is reflected in the discourse of moderate leaders. Thus it has led to an increase in existing prejudices against Islam and Muslims.

Today in Western countries the size of a rising tide of Islamophobia can't be ignored. It has begun questioning values such as coexistence, multiculturalism and respect for diversity in Europe.

In this study, first of all the concept of Islamophobia will be examined and most striking examples of Islamophobic applications will be studied in Western countries. Finally, the reasons of Islamophobia will be discussed along with the rise of right-wing extremism and it will be focused on what to do against Islamophobia.

Key Words: İslam, Islamophobia and Europe.

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, seaslan@dicle.edu.tr

** Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, muslumkayaci@gmail.com

*** Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, rojda@outlook.com

Giriş

1400 yıllık uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan İslamiyet bağrından birçok medeniyetler çıkarmıştır. Batı dünyası İslam'dan kaynaklanan bu medeniyetleri kendisine bir tehlike olarak görmüş ve bu iki medeniyet arasında önemli sorun alanları ortaya çıkmıştır. Günümüzde “İslamofobi” kavramı, Batı dünyasından kaynaklanan İslam düşmanlığı, Müslümanların temel hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması, din ve inanç özgürlüklerinin baskı altına alınması, fiziksel şiddeti de içeren çeşitli baskı ve şiddet mekanizmalarından oluşan önemli bir sorun alanını tanımlamak için kullanılmaktadır.

İslamofobi, Batı dünyasında 11 Eylül saldırılarından sonra daha görünür hale gelmiş olsa da kökeni eskilere dayanan bir olgudur. İslamiyet'in yayılmaya başlamasından itibaren Hıristiyan dünyası ile Müslümanlar sık sık karşılaşmışlardır. Özellikle Müslümanların Cebelitarık Boğazını geçip İspanya'da Endülüs Emevi Devleti'ni kurlmaları, iki medeniyetin karşı karşıya geldiği önemli olaylardan biridir. Endülüs Emevi Devleti'nin İspanya'da kurulması Batı medeniyetinin İslamiyet'i algılamasında çok önemli kırılmalara yol açmış ve Müslümanlar, Avrupa'nın başlıca düşmanı haline gelmişlerdir. İşte İslamofobi denilen dışlayıcı söylemin kökeni bu dönemlere kadar geri götürülebilir.

Özellikle 1990'lı yıllarda İslamofobinin Avrupa da merkez sağ partilerin güçlenmesiyle büyük bir toplumsal taban kazanmaya başladığı görülmektedir. Fransa, Belçika, Almanya, Norveç ve Avusturya'da son 25 yılda yapılan seçimlerde, İslamofobik söylemlere ağırlık veren sağ partiler oylarını sürekli artırmışlardır. Bu durum, Batı dünyasında bir arada yaşama kültürünün gittikçe aşınmasına ve İslamofobik söylemlerin yoğunlaşmasına yol açmaktadır.

1. İSLAMOFOBİ NEDİR

İslamofobi kavramını açıklamadan önce fobi kelimesine değinmekte fayda vardır. Fobi kelimesi, Yunan mitolojisinde “phobos” olarak bilinen ve korku tanrısı olduğuna inanılan mitolojik kahramanın adıdır. Batılı literatürde bir nesneye, bir düşünceye, bir varlığa karşı duyulan aşırı, abartılmış korkuyu anlatmak için bir kelimeye eklenerek kullanılır. Eklendiği kelimeye korku, korkma anlamı yükleyen bu kavram TDK Türkçe Sözlüğü'nde “belirli nesnelere veya durumlar karşısında duyulan olağan dışı güçlü korku” (TDK, 2016) olarak tanımlanır. Diğer yandan fobi veya fobia eklendiği kelimelere korkunun yanı sıra kelimenin anlattığı olgu, nesne veya duruma karşı bir tür kin ve nefret besleme anlamı da yükler. Yabancı düşmanlığı anlamına gelen zenofobi (xenophobia) buna örnek gösterilebilir (Aktaş, 2014:36).

‘İslam korkusu’ olarak da tanımlanan İslamofobi, genel olarak İslam'a ve Müslümanlara karşı duyulan korku, nefret, kin, düşmanlık, gibi tutum ve davranışları kapsamaktadır. Yine akademik metinlerde İslamofobi, ayrımcılık, dışlama, önyargı, şiddet vb. kavramlarla tanımlanmaktadır.

‘Önyargı’ ile Batı medyasında ve Batılıların gündelik hayatında Müslümanlar aleyhine sergilenen tutum ve tavırlar kastedilmektedir. ‘Ayrımcılık’ kavramı Müslümanların iş ve çalışma hayatında, eğitim ve sağlık hizmetleri konusunda karşılaştıkları farklı uygulamaları, zorluk ve sıkıntıları ifade etmektedir. ‘Dışlama’ ile Müslümanların yönetime karıştırılmamaları, siyasî ve demokratik haklarını kullanmaktan yoksun bırakılmaları anlatılmaktadır. Müslümanlara yapılan sözlü sataşmalar ile fizikî saldırılar da ‘şiddet’ kavramı kapsamında değerlendirilmektedir (Kirman, 2010:22).

İslamofobi, kavram olarak ilk defa 1997 yılında bir İngiliz düşünce kuruluşu olan Runnymede Trust tarafından yayınlanan ve “Islamophobia: A Challenge for Us All” (İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuyuş) adlı bir raporda kullanılmıştır. İngiliz hükümetinin desteğiyle hazırlanan raporda İslamofobi kavramı dile getirilmiş ve kökenleri çok eskilere dayanmasına rağmen son 20 yılda kayda değer bir şekilde artış gösterdiği vurgulanmıştır.

Yine aynı raporda İslamofobi kapsamında değerlendirilecek dört temel alan belirlenmiş ve Müslümanların maruz kaldıkları sorunlar şu şekilde özetlenmiştir (The Runnymede Trust, 2016):

- ❖ Dışlanma, dışlanmışlık (exclusion): Bu kapsamda siyasete ve yönetime katılmaktan dışlanma, yetki ve sorumluluk verme noktasında dışlanma.
- ❖ Ayrımcılığa tabi tutulma (discrimination): Çalışma ortamında maruz kalınan ayrımcılık, eğitim, sağlık hizmetleri vb. konularda ayrımcılık.
- ❖ Şiddet (violence): Fiziksel saldırılar, mülkiyete yönelik saldırılar ve sözlü taciz.
- ❖ Ön yargı (prejudice): Medyada ve günlük yaşamda maruz kalınan ön yargılar.

“İslam korkusu” olarak bilinen olgu günümüzde küresel hale gelmiştir. İslamofobinin temelinde İslam’ın yeterince kavranamamasından kaynaklanan eksik veya yanlış bilgilenmenin olduğu iddia edilmektedir. Bu korku, hem bir dine, hem de o dinin mensuplarına yöneliktir (Akgönenç, 2012:31).

İslamofobi, genellikle Müslümanlara yönelik olumsuz tutumlar, ayrımcılık, fiziksel rahatsızlık ve medyadaki iftiralar, sözlü ve fiziksel saldırganlık eylemleri ile açığa çıkmaktadır (Karşlı, 2013:81).

Avrupa’da önemli bir sorun olmaya devam eden İslamofobi, Müslümanlara karşı ayrımcı ve dışlayıcı uygulamaların dayanağı olmakta ve İslam’ın ve Müslümanların yanlış anlaşılmasından kaynaklanan önyargıların bazı güç odakları tarafından manipüle edilmesiyle gündemdeki yerini korumaktadır. Birçok uzmana göre, Avrupa’da zaten derin kökleri bulunan İslam korkusu gerçek anlamda 11 Eylül saldırılarıyla birlikte yoğunlaşmaya başlamıştır (İnanç-Çetin, 2011:11).

Batı dünyası, İslamiyet’i hem teolojik hem de politik açıdan rakip bir medeniyet olarak görmektedir. Hıristiyan dünyası, İslam’ın yayılışını önlemek için İslam’ı ve Hz. Muhammed’i çeşitli şekillerde ötekileştirmeye çalışmıştır (Canveren, 2014:152). Bir toplumun, yabancılara olan hoşgörüsüzlüğünün bir parçası olan İslamofobi, ırkçılığın yeni bir görünümü olarak da tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2008:86). Avrupa’da ırkçılığın genelde yabancı düşmanlığı özelde de İslam düşmanlığı şeklinde ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.

İslamofobi ile Anti-İslamizm, eş anlamlı kavramlar olarak bilinmesine rağmen gerçekte farklı kavramlardır. Sosyolojik bir kavram olarak İslamofobi, İslam’a ve Müslümanlara yöneltilen korku, nefret, aşağılama ve ithamlar olarak nitelendirilirken, Anti-İslamizm, özellikle medya ve siyaset aracılığıyla İslamiyet’e, bilinçli, örgütlü ve kasıtlı bir düşmanlığı ifade etmektedir (Canatan, 2007:11). Anti-İslamizm’in İslamofobinin bir sonucu olduğu iddia edilmektedir. İslamofobide İslam ve Müslümanlardan korkma ve şüphe etme olarak karşımıza çıkan durum, Anti-İslamizm’de psiko-patolojik bir hal almakta ve İslam karşıtlığına yol açmaktadır (Bigen, 2012:1919).

2. BATI DÜNYASINDA İSLAMOFOBİ

Bütün kimlikler kendilerine özgü farklı kültürel, siyasal ve sosyolojik özelliklere sahiptirler. Bu farklılıklar, genellikle bir “öteki” oluşturarak kendilerini tanımlamaya ve meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. Avrupalılar, çoğunlukla ötekileştirdikleri kimliklerden hareketle Batılı ya da Hıristiyan kimliklerini tanımlarlar. Bu anlamda Batı dünyasının genellikle, kendisine İslamiyet’i hedef seçtiği, ötekileştirdiği ve bu şekilde tanımladığı görülmektedir.

Hıristiyan Batı dünyasının zihni arka planında kategorik olarak bir İslam karşıtlığı söz konusudur. Endülüs Emevileri’nin Cebelitarık Boğazından İspanya’ya ve Fransa topraklarına girmeleri ve İspanya’da yerleşmeleri, Batı dünyasıyla İslam dünyası arasında yıllarca süren çatışmaları başlatmış ve İslam karşıtlığının oluşmasında önemli bir etken olmuştur.

Bu dönem boyunca Avrupalılar Müslümanları, ülkelerini işgal eden ve insanların köleleştiren acımasız insanlar olarak nitelendirmiş ve bu düşünceleri kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Bu arada Ortaçağ’da Hıristiyan Avrupalılar, Doğu’daki zenginlikleri ele geçirmek ve Kudüs gibi kutsal yerleri Müslümanlardan alarak bu bölgede yaşayan dindışlarını İslam tehdidinden kurtarmak gibi gerekçelerle Müslümanların yaşadıkları bölgelere Haçlı seferleri düzenlemişlerdir (Aktaş, 2014:40).

Öte yandan 16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nin Balkanlar üzerinden Viyana’yı fethetme girişimleri Hıristiyan Dünyası’nda büyük bir İslam korkusuna yol açmıştır. Hıristiyan Dünyası ile İslam Medeniyeti arasında yaşanan bu çatışmalı süreç, Batı insanının bilinçaltında İslam karşıtlığı ve korkusunun oluşmasına neden olmuştur. Sonuç olarak bu korku ve kaygının başka etkenlerle de desteklenmesiyle günümüze özgü bir olgu olan İslamofobinin temelleri atılmıştır.

Kökenleri çok eski olmasına rağmen İslamofobi kavramının miladı 11 Eylül saldırıdır. 11 Eylül saldırılarından sonra Batı’daki mevcut olumsuz İslam imajı daha da kötüleşmiş, Müslümanlara yönelik korku, nefret, dışlama büyük boyutlara ulaşmıştır. Böylelikle Hıristiyan Batı, İslam’la korkuyu özdeşleştirmiştir.

11 Eylül sonrasında, İslam’la terörü özdeşleştiren ve Müslümanlara karşı ön yargılı ve toptancı bir yaklaşımı benimseyen düşünceler baskın hale gelmiştir. Bu yaklaşım, siyasetçiler ve medya tarafından topluma empoze edilmiş ve ortaya şiddeti, terörü kutsayan ve destekleyen bir İslam ve Müslüman algısı çıkmıştır. Bu algı da İslamofobiyi beslemiş ve güçlendirmiştir.

Günümüzde Batıda Müslümanlar İslamofobik denebilecek birçok uygulamayla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu uygulamalardan en çok dikkat çekenler; ‘Fransa’daki Burka Yasağı’, ‘İsviçre’deki Minare Referandumu’, ‘Karikatür Krizi’ ve ‘Anders Behring Breivik Saldırısı’dır.

2.1. Fransa’daki Burka Yasağı

Le Figaro gazetesinde 2012 yılında yayımlanan “İslam İmajı” raporuna göre, yapılan kamuoyu araştırmasında Fransızların % 43’ü Müslümanları bir tehdit unsuru olarak görmekte, % 67’si Müslümanların Fransız toplumuna uyum sağlayamadığını düşünmekte, % 60’ın üstünde bir kesim peçe ve başörtüsüne karşı çıkmaktadır. Her zaman homojen bir ulus arzusunda olan Fransa, Müslümanların yaşam biçimlerini ve İslam’a ait sembollerini kendi kültürüne aykırı bulduğundan Müslüman toplulukla Fransız kültürel kimliği arasında çatışma ve anlaşmazlık kaçınılmaz hale gelmiştir (Özdemir, 2012:449). 2011 yılında yürürlüğe

konulan ve kamusal alanda Müslüman kadınların örtünmelerini kısıtlayan “burka yasağı” olarak bilinen olgu bu çatışma ve anlaşmazlığın göstergelerinden biridir.

Nisan 2011’de Fransız parlamentosu tarafından yürürlüğe giren bir yasa ile kadınların kamusal alanlarda kimliklerinin tespit edilemeyecek şekilde yüzlerini kapatmaları yasaklanmış ve bu yasağa uymayanlara 150 Euro’dan başlayan para cezaları uygulanacağı kanunla düzenlenmiştir. Yine aynı kanunda burka takmaya zorlayanlar hakkında ise bir yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür.

Gündelik hayatın genel akışı içerisinde bu gibi kısıtlayıcı uygulamaların özelde Fransız toplumunda, genelde ise Avrupa’da Müslümanlar hakkındaki olumsuz algıyı pekiştirdiği ve yükselen İslamofobinin çok güçlü belirtileri olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

2.2. İsviçre’deki Minare Referandumu

29 Kasım 2009’de İsviçre Halk Partisi ve Federal Demokratik Birlik Partisi öncülüğünde başlatılan kampanya sonucunda İsviçre genelinde bir referandum gerçekleştirilmiş ve referandumda İsviçre halkının % 57’si yeni inşa edilecek olan camilere minare yapılmaması yönünde bir karar almıştır. Günümüzde İsviçre’de sadece 4 adet minare bulunmaktadır.

Minareler İslamiyet’in simge ve sembollerindedir. Minare yapılmamasına dönük referandumun aslında Müslümanların kamusal alanda görünürlüğünü kısıtlamaya yönelik temel insan haklarıyla bağdaşmayan bir uygulama ve İslamofobinin en net yansımalarından biri olduğu çok açıktır.

2.3. Karikatür Krizleri

30 Eylül 2005’te Danimarka’daki bir gazetede, Hz. Muhammed’i aşağılayan, onu, sarığında bomba taşıyan gözü dönmüş bir terörist olarak gösteren karikatürler yayınlanmıştır. Bu karikatürler, İslam dünyasında büyük tepkilere yol açmış ve şiddet olayları yaşanmıştır. Müslümanları kışkırtmaya yönelik bu yayınlar ve sonuçta yaşanan olaylar, dünyadaki olumsuz olan Müslüman imajının daha da kötüleşmesine yol açmıştır.

2011’de Fransa’da haftalık olarak yayınlanan Charlie Hebdo Dergisi Hz. Muhammed’i ve Müslümanları aşağılayan karikatürler yayınlamıştır. Derginin kapağında "Gülmekten ölmezseniz 100 kırbaç" diyen Hz Muhammed’i tasvir eden karikatür ile "Helal Aperatif" başlıklı bir köşe yazısı ve "Madam Şeriat" adlı bir kadın ekinin yer alması tepki çekmiştir. Derginin arka kapağında ise Hz. Muhammed’i palyaço kıyafetlerinde gösteren bir çizim yayınlanmıştır. Müslümanları tahrik eden bu çizimler derginin merkezini yakmaya kadar varan olaylara sebep olmuştur. Buna ilave olarak 7 Ocak 2015 tarihinde derginin bulunduğu bina silahlı saldırganlar tarafından basılmış ve içlerinde derginin çizerleri ve polislerin de olduğu 11 kişi öldürülmüştür. Saldırının ardından Müslüman olduğu iddia edilen saldırganlar Fransız polisinin yaptığı operasyonla etkisiz hale getirilmiştir.

Aynı şekilde Norveç’te Almanya’da İtalya’da ve daha pek çok Avrupa ülkesinde benzer karikatürler yayınlanmış olmasına rağmen ne hükümetler ne de yargı organları, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirdiklerinden, bu karikatürleri yasaklama veya çizenleri cezalandırma yoluna gitmemişlerdir.

Öte yandan yazılı ve görsel iletişim araçlarıyla İslamofobinin yaygınlaştırılması da söz konusudur. Gerçekte, kitleleri yönlendirmede yazılı ve görsel iletişim araçları sıklıkla

kullanılmakta ve insanlar bu araçlarla kolaylıkla manipüle edilebilmektedir. Batı medyasında Müslümanların, hoşgörüsüz, radikal, kadınlara karşı şiddet uygulayan, terörist kılıklı ve eğitimsiz insanlar olarak sunulması sıradan bir izleyici veya okuyucunun İslamiyet ile radikalliği özdeşleştirmesine ve karşılaştığı her durumu bu algıya göre değerlendirmesine neden olmaktadır.

Batılılar, iletişim araçlarını kullanarak İslam ve Müslümanlar aleyhine kamuoyu oluşturmak için her fırsatı değerlendirmektedirler. Herhangi bir Müslüman'ın karıştığı basit bir olay bile medya aracılığıyla hemen İslamiyet ile terörün özdeşliğini vurgulayan bir noktaya getirilebilmektedir. "İslamcı terör eylemi" ve "İslamcı terörist" gibi kavramlarla zihinlere doğrudan şiddeti ve radikalliği çağrıştıran bir İslam ve Müslüman imajı yerleştirilmektedir.

2.4. Anders Behring Breivik Saldırısı

22 Temmuz 2011'de Norveç'in Oslo kentinde bir okulun yaz kampına ev sahipliği yapan Ütopya adlı bir adayı silahla basan Norveç'li Anders Behring Breivik 77 kişinin öldüğü ve 242 kişinin yaralandığı bir saldırı gerçekleştirdi. Bu saldırı sonrasında İslam karşıtı ve düşmanı olduğu ortaya çıkan Breivik'in günlükleri ve saldırıyı neden yaptığına yönelik olarak yazdığı manifestosu İslamofobik bir zihin dünyasını yansıtmaktadır.

Breivik, manifestosunu oldukça uzun ve kapsamlı şekilde yazmıştır (Publicintelligence, 2016). Breivik, politikacıların ve akademisyenlerin İslam'da şiddete yer yoktur yönündeki açıklamalarına şiddetle karşı çıkmakta ve İslam'ın bir terör ve şiddet dini olduğunu belirtmektedir. İslam'ın kirliliği olduğunu, Batılı hükümetlerin bunu bildiği halde ucuz işgücü için Müslümanların bu karanlık geçmişlerini ikiyüzlü bir şekilde görmezden geldiklerini belirtmiştir.

Breivik Avrupa'da çok kültürlülük politikalarını eleştirmekte ve hükümetlerin göçmenlere dönük politikalarından nefret etmektedir. Müslümanları, vahşi, bedevi, savaşçı, işgalci ve başkalarına hayat hakkı tanımayan bir topluluk olarak ele almış, buna karşılık Hıristiyanların ise her durumda mağdur pozisyonda olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Breivik ayrımsız olarak tüm Müslümanların terörist olduğu düşüncesindedir.

3. İSLAMOFOBİNİN NEDENLERİ VE AŞIRI SAĞ EĞİLİMLERDEKİ YÜKSELİŞ

Aşırı sağ kesimlerin yükselişi ile İslamofobi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Aşırı sağ görüşte olanlar, kendilerinden farklı dinden veya toplumdan olanları dışlama ve onlara karşı kin ve nefret besleme eğilimindedirler. Çok kültürlülüğe inanmayan aşırı sağcıların homojen bir toplum beklentisi, İslamofobiye de kaynaklık etmektedir. Özellikle Avrupa'daki ekonomik krizler, aşırı sağ eğilimlerin güçlenmesine yol açmaktadır. Eski hayat standartlarını kaybetmiş kesimler ekonomik krizin faturasını birlikte yaşadıkları yabancılara ve özellikle Müslümanlara kesme eğilimindedirler. Batılı toplumlarda kamusal alanda daha fazla görünür hale gelen ve demokratik haklarının genişlemesini isteyen Müslümanların aşırı sağ kesimlerce kabullenilememesi İslamofobinin bir başka nedenidir.

3.1. Çok Kültürlülük ve Bir Arada Yaşama

İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan Hitler deneyimi, Avrupa'da ırkçılığa karşı genel anlamda bir tepkinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çünkü Avrupa'da ırkçı bir siyasi parti seçim yoluyla iş başına gelmiş ve çok sayıda insanın ölmesi ve büyük yıkımlara yol açmış olan Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur.

1950'lerde Avrupa'da birlik olma egemen düşünce iken 1960'lerden itibaren aşırı sağ partilerin Avrupa'da yeniden etkili olmaya başladığı görülmektedir. 1960'lar Avrupa'ya dışarıdan işgücünün gelmeye başladığı döneme denk gelmektedir.

1970'li yıllardan itibaren yabancı işgücü, Avrupa'da baş gösteren istihdam sorunlarının, kültürel değişimlerin ve toplumsal hoşnutsuzluğun kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun da aşırı sağ partilerin ekmeğine yağ sürdüğü söylenebilir (Alkan, 2015:276). Avrupa'daki aşırı sağ akımlar özellikle 1990'lı yıllardan itibaren güçlenmeye başlamıştır. Soğuk Savaş şartlarının bitmesiyle ortaya çıkan ve Avrupa'nın bütünleşmeye başladığı döneme denk gelen bu yeni durum toplumsal dönüşüm ve entegrasyon politikalarıyla yakından ilişkilidir (İnanç-Çetin, 2011:7). Avrupa'da yabancı düşmanlığının artması ve aşırı sağın yükselişinde merkez partilerin sosyo-ekonomik sorunları çözme konusundaki başarısızlıkları ve yolsuzluğa karışmaları da etkili olmaktadır. 2008'den itibaren Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz ve artan işsizlik oranları yabancı karşıtlığını artırmıştır. Aşırı sağ partiler, sosyo-ekonomik sorunların arttığı Avrupa ülkelerinde göçmenleri "günah keçisi" ilan etmektedirler (Öner, 2014:167-168).

Aşırı sağ kesimler genellikle, toplumda belli bir hiyerarşinin bulunduğu inancıyla ve kendi toplumlarını, ırklarını, dinlerini ve kitlelerini yüceltme eğilimindedirler. Bu açıdan göçmen karşıtlığı, bir arada yaşamaya bir tepki, çok kültürlülüğe karşı çıkış, mensup oldukları ırkın veya dinin üstünlüğüne yönelik bir zihin dünyasına sahiptir.

Çok kültürlülük, bir toplumdaki etnik, kültürel, dilsel, ırksal, dinsel veya bireysel tüm farklılıkların, siyasal ve kamusal anlamda tanınması anlamına gelmektedir (Ongur, 2011:61). Avrupa'da aşırı sağı temsil etmemelerine rağmen ılımlı güçlü liderler çok kültürlülük, yabancıların entegrasyonundaki başarısızlık gibi konularda önemli açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu açıklamalar, gelinen noktayı ve Batılı liderlerin konuya bakışını yansıtmaları açısından önemli ipuçları vermektedir. Örneğin Almanya Başbakanı Angela Merkel 2010 yılında yaptığı bir konuşmasında ülkesinde çok kültürlü bir toplum inşa etme çabasının başarısız olduğunu ve insanların birlikte mutlu yaşamalarını öngören çok kültürlülük kavramının işlemediğini belirtmiştir (BBC, 2015).

İngiltere Başbakanı David Cameron, İngiltere'de farklı kültürlerin birbirlerinden kopuk yaşamlar sürmesinin teşvik edilir hale geldiğini ve insanların her tür aşırılığa yönelmesini önlemek için İngiltere'nin daha güçlü bir ulusal kimliğe ihtiyaç duyduğunu vurgulayarak çok kültürlü yaşam konusunda başarısız olduğunu üstü kapalı bir şekilde itiraf etmiştir (BBC, 2016).

Öte yandan Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy de, çok kültürlülüğün başarısız olmasında uygulanan yanlış politikaların değil, farklı kültüre mensup olanların, özellikle de Müslümanların, yaşam biçimini neden olarak göstermektedir. Sarkozy; "Bir kişi Fransa'ya geldiğinde o, Fransız halkının bir parçası olmalıdır, eğer bunu istemiyorsa burada ona yer yoktur. Fransızlar kendi değerlerini yeniden gözden geçirmeyi düşünmüyor; insanların sokaklarda ibadet etmesini, kızların okula gitmesinin yasaklanmasını, kadın ve erkeklerin eşitliğine dair değerleri kaybetmeyi istemiyorlar" (Newtimes, 2016) diyerek özellikle Müslümanlara bakışını ortaya koymaktadır.

Avrupalı liderlerin çok kültürlülüğe bakışları, gerçekte İslamofobiyi beslemektedir. Çünkü Avrupa'da çeşitli ırk ve uluslardan çok sayıda Müslüman yaşamaktadır. Bu kesimlerin, topluma entegre olmadığını ileri sürerek dışlamak ve birlikte yaşama kültürünün başarısız olduğunu iddia etmek gerçekte İslam ve Müslümanlar üzerinden İslamofobik söylemin tekrar edilmesinden başka bir şey değildir. Kısaca yabancı düşmanlığı ve kültürel

ya da dini ırkçılık kaçınılmaz olarak İslam karşıtlığına neden olmakta ve bu karşıtlık da İslamofobiyi beslemektedir.

3.2. Ekonomik Nedenler

Aşırı sağ eğilimlerin güçlenmesinin nedenlerinden biri de ekonomiktir. Avrupa'da işsizliğin artışı ve gelecek kaygısı toplumda güvensizliğe yol açmıştır. AB vatandaşlarının küreselleşmenin ekonomik nimetlerinden göçmenlerin de faydalanması konusunda bencil davrandıkları bilinen bir gerçektir. Göçmenlerin iş gücü piyasasındaki etkinlikleriyle paralel gelişen bu kaygıların ayrımcılığı ve dışlayıcılığı beslediğini söylemek mümkündür. Son on yılda yapılan araştırmalar, ayrımcı ve dışlayıcı tutum sergileyenlerin gelecek kaygısı ve işsizlik korkusunun yüksek olduğunu göstermekte ve dolayısıyla AB bütünleşme sürecinin ulusal kimliğe zarar verdiği inandırılmaktadır (İnanç-Çetin, 2011:8). Ortaya çıkan bu durum da, Avrupa'nın genişlemesinden kaynaklanan sorunların faturasını göçmenlere, sığınmacılara ve Müslümanlara kesme eğiliminde olan aşırı sağ kesimlerde ayrımcılık, dışlayıcılık ve İslamofobinin derinleşmesine yol açmaktadır.

Avrupa'da aşırı sağ eğilimli partilerin, 22-25 Mayıs 2014'te yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde çok ciddi oy artışları elde ettiği görülmüştür.

Bu seçimde İslam karşıtlığını açıkça deklare eden Fransa'daki aşırı sağcı Ulusal Cephe Partisi 2009'da % 6,3 oy almışken, 2014 seçimlerinde % 24,9 oranında oy alarak birinci parti olmuştur. İngiltere'deki (Birleşik Krallık) Bağımsızlık Partisi 2009'da aldığı % 16.09 oy oranını, 2014 seçimlerinde % 26.77'e çıkararak ülke genelinde birinci sıraya yükselmiştir. Danimarka'da da benzer bir yükseliş söz konusu olmuş, 2009'da sadece % 14,8 oy olan Danimarka Halk Partisi 2014'te oylarını % 26,6'ya yükseltmiştir. Almanya'da ise ilk defa Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılan aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif Partisi (AfD) % 7 oy oranıyla 7 sandalye kazanmıştır. Yunanistan'da yükselişe geçen aşırı sağcı Altın Şafak partisi % 9.38, Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) ise % 19,7 oranında oy almıştır. Macaristan'da aşırı sağcı Jobbik Partisi 2009'daki gibi yine % 14.77 oy oranını koruyarak % 14.68 oy almıştır (TBMM, 2015:9-10).

Yabancı karşıtı aşırı sağın yükselişinde, Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik krizler, istikrarsızlıklar ve artan işsizlik oranları önemli rol oynamaktadır. Aşırı sağ partiler, devletlerin ekonomik sıkıntılarını ve işsizlere (özellikle göçmenlere) dönük politikalarını eleştirerek oylarını artırmayı başarmışlardır. Bu yöndeki eleştiri ve propagandalarını da genellikle İslam karşıtlığına dayandırmışlardır.

3.3. Müslümanların Görünürlüğünün Artması

Aşırı sağ eğilimlerin yükselmesinin diğer bir nedeni de Batılı ülkelerde Müslümanların kamusal alanda daha görünür hale gelmeleridir. Bilindiği gibi Avrupa'ya göçmenlerin işgücü olarak gitmeleri 1960'lı yıllardan sonra başlamıştır. Aradan geçen uzun yıllar içinde çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bu insanlar toplumla bütünleşmiş ve ekonomik açıdan zenginleşmişlerdir. Bunun sonucu olarak kamusal alanda daha görünür hale gelmişler ve çeşitli hak talepleri söz konusu olmuştur.

Aslında ekonomik ve sosyal hayatta yer alan ve ülkenin üretimine ve refahına katkı yapan Avrupalı Müslümanların, vatandaşlıkla ilgili talepleri demokratik bir talep olmasına rağmen özellikle aşırı sağ kesimlerin ve basiretsiz yöneticilerin bunlara karşı çıktıkları görülmektedir.

Günümüzde Avrupa'da teröre bulaşmış ve terör eylemleri gerçekleştiren az sayıda radikal unsurun varlığına karşın Avrupalı Müslümanların büyük çoğunluğunun topluma uyum sağlamış ve herhangi bir şekilde radikalizme bulaşmamış olduğu bir gerçektir. Ancak Batı dünyası bu gerçeği görmek yerine toptancı bir bakış açısıyla İslam'ı bir sorun alanı olarak görmeye devam etmektedir.

4. İSLAMOFOBİYE KARŞI YAPILMASI GEREKENLER

Aslında Avrupa'da ayrımcılıkla ve dışlayıcılıkla ve dolayısıyla İslamofobi ile ilgili hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde pek çok düzenleme söz konusu olduğu halde ayrımcılık ve dışlayıcılık hala önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu anlamda Avrupalıların, Müslümanlarla ve diğer göçmen unsurlarla birlikte yaşama konusunda kendilerini sorgulamaları gerekmektedir.

Birlikte yaşamının ilkelerinin belirlendiği ve tüm kimliklerin kendilerini özgürce ifade edebildikleri bir modele ihtiyaç vardır. Bunun gerçekleşmesi için korku ve nefretin aşıldığı ve toplumsal uzlaşmanın temel alındığı projelerin ortaya çıkması gerekmektedir. Bu tür projelerin gündeme gelmesi için uygun bir siyasi ortam ve güçlü bir siyasi irade mevcut olmalıdır. Aksi takdirde günümüzde olduğu gibi gelecekte de Avrupa'da İslamofobi, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, içe kapanma ve sonuçta ötekileştirme egemen düşünce olmaya devam edecektir.

Bu çerçevede farklılıklara tolerans ile ortak toplumsal değerlerin paylaşılması arasında herhangi bir seçim yapılmaksızın her iki gerçeğin de birlikteliğini sağlayan bir model geliştirilmesiyle İslam ve göçmen karşıtlığını en aza indirmek mümkün olabilir.

Avrupa'da daha büyük sorunlara yol açacağından nefrete ve düşmanlığa dayalı bir zihniyetten beslenen ayrımcı ve dışlayıcı uygulamaların yerine evrensel boyutta bir insani değerler sistemi inşa edilmelidir.

Bu tür evrensel değerlerin oluşturulmamasının Avrupa toplumları için büyük bir risk taşıdığı da gözden uzak tutulmaması gereken bir gerçektir. Nitekim Norveç katliamı örneğinde olduğu gibi öfke patlamalarının Avrupa toplumlarına zarar verecek boyutlara ulaştığı gerçeği göz ardı edilmemelidir (İnanç-Çetin, 2011:34).

İslamofobiye karşı yapılması gerekenlerin başında toplumu etkileme imkânları oldukça fazla olan iletişim araçlarıyla, Batılıların zihinlerindeki olumsuz İslam ve Müslüman imajıyla içtenlikle mücadele etmektir. Bir toplumun tarihsel ve kültürel mirası ve buna bağlı olarak imajlar, klişeler ve ön yargılar, başta medya olmak üzere, toplumun diğer kurumları ve aktörleri tarafından yeniden üretilmektedir. Bu açıdan İslamofobi'nin yaygınlaşmasında medyanın işlevi ve katkısı konusunda yaygın bir görüş birliği vardır (Gökçe, 2012:96). İslamofobinin oluşmasında medya tek etken olmasa da çok önemli bir araç olduğundan kullandığı dile, görsellere, olayların verilmiş tarzına ve öne çıkardığı noktalara dikkat etmelidir. Medyanın bu noktalara dikkat etmesi yerine, İslamiyet'i terörü destekleyen bir din, Müslümanları ise sürekli terörist faaliyette bulunan insanlar olarak yansıtmayı, İslamofobinin güçlenmesine ve Batı dünyası ile İslam dünyası arasındaki uçurumun daha da derinleşmesine yol açacaktır.

Kitleleri peşlerinden sürükleyebilecekleri için siyasi liderlerin kullandıkları dil ve üslubun da İslamofobiyle mücadelede çok önemli bir etken olduğu söylenebilir. Siyasi liderlerin kullandıkları dile dikkat etmemeleri, İslam'ı ve Müslümanları sürekli kötülemeleri ve onlara karşı ön yargılı bir dil kullanmaları takipçilerini de etkileyecek ve İslamofobik söylemleri güçlendirecektir. Maalesef Avrupa'da aşırı sağ kesimin yükselen oy potansiyeli

siyasi liderlerin söylemlerini bu kitlelerin hoşlarına gidecek yönde değiştirmelerine neden olmaktadır.

İslamofobinin geriletmesinde önemli bir diğer nokta “terör” tanımının açıklığa kavuşturulması konusudur. Bu kapsamda herhangi bir din, etnik grup ve ideolojinin terörle özdeşleştirilmesinin önüne geçilmeli ve inanç gruplarının değer ve hassasiyetleri gözetilmelidir. Bu gerçekleştirildiği takdirde teröristlerin önemli bir istismar kaynağı kurutulmuş ve böylece İslamofobik eylemleri artıran ortam yok edilmiş olur. Ancak burada Batılı ülkelerin içtenlikleri ve kararlılıkları önem taşımaktadır (Ergül, 2015:331). Tanımlar netleşmediği sürece birilerine göre terörist olarak nitelendirilenler başkalarınca özgürlük savaşçısı olarak nitelendirilebilmektedir. Terör tanımının açıkça yapılması, bu tanım çerçevesinde yasal mevzuatın oluşturulması ve cezalandırma mekanizmasının buna göre uygulanması İslamofobik yaklaşımları da azaltacaktır.

Günümüzde toplumlararası diyalogu ve birlikte yaşama pratiklerini zedeleyen bir noktaya ulaşan İslamofobi, bu hızla yayıldığı takdirde uzun vadede toplumların bir arada yaşamalarını imkânsız hale getirecektir. Bu riskli durum, hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde bütüncül yaklaşımlar ve işbirliği sayesinde aşılabılır.

İslamofobi ile mücadelede önyargılarla oluşmuş kanaatlerin terk edilmesi gerekir. Hem politikacılar hem de halk arasında yaygın olan ve daha çok İslam karşıtlarının körüklediği düşüncelerle mücadelenin ilk aşaması önyargılarla mücadele etmektir (Er-Ataman, 2008:776). Önyargıların kırılması büyük bir çaba ve sabır gerektiren zor bir iştir. Önyargılar kırılmadığı sürece ayrımcılığın, dışlayıcılığın ve İslamofobinin geriletmesi imkânsızdır. Bu aşamada Müslümanlara da çok önemli görevler düşmektedir.

İslamofobinin azaltılmasında, Müslümanların İslamiyet’i temel kaynaklardan öğrenip öğrendiklerini hayatlarına yansıtmaları çok önemlidir. Zaten İslamiyet terörü, ayrımcılığı ve şiddeti kesin olarak reddettiğinden Müslüman’ın İslam’a uygun “iyi insan” özellikleriyle donanımlı çevresine model olması gerekmektedir. Bu özelliklerin aynı şekilde Batı dünyasında yaşayan Müslümanlarda da olması İslam karşıtlığının azaltılmasında önemli bir etken olacaktır.

İslamiyet’in Batılılara anlatılması da İslamofobinin azaltılmasına yardımcı olan önemli bir etkidir. Yıllarca İslamofobik siyasi söylemlerle, medya ve diğer iletişim araçlarıyla Batılıların zihnine yerleşmiş olan olumsuz İslam imajı ancak gerçek İslam’ın anlatılması ile zihinlerden silinebilir. Bilmediklerinin düşmanı olan insanın, İslam’ı öğrendikçe ve tanıdıkça önyargılarının kırılacağı da açıktır.

Yaşadıkları toplumla iletişim kuramayan, sessiz ve edilgen bir konumda kalan, siyasal ve demokratik haklarını kullanamayan ve yönetime katılmada başarılı olamayan toplulukların kaçınılmaz olarak dini veya etnik kimliklerine yaslanarak şiddet içeren bir dil kullanacağı açıktır (Kirmani, 2010:36). Özellikle Batıda yaşayan Müslümanların radikalleşmesini önlemek için Batı toplumuyla iletişimlerini artırması, gerektiğinde seslerini yükseltebilen aktif bir pozisyon almaları, yönetime katılmaya istekli ve demokratik haklarını kullanabilen bir topluluk haline gelmeleri gerekmektedir.

SONUÇ

İslamofobi Batı’da derin kökleri olan bir kavramdır. İslamofobi kavramı, İslamiyet ile Batılıların ilk karşılaştığı dönemlere kadar geri götürülebilir. Ancak 11 Eylül saldırısından sonra Batılıların İslamiyet’e ve Müslümanlara karşı tutumları eskisine göre farklılaşmıştır. 11 Eylül sonrasında Batı kamuoyunda İslamofobi çok hızlı bir artış eğilimine girmiştir.

Daha sonra özellikle Avrupa’da ekonomik krizlerin ve işsizliğin de etkisiyle aşırı sağ yükselişe geçmiş ve önemli bir taraftar kitlesine kavuşmuştur. Aşırı sağın söylemi daha çok yabancı düşmanlığı, belli bir ırkı veya dini merkeze almak şeklindedir. Bu eğilim, oy kaygısından dolayı ılımlı politikacılara da yansımaktadır.

Avrupa’daki İslamofobik eylemlere, ‘Fransa’daki Burka Yasağı’, ‘İsviçre’deki Minare Referandumu’, ‘Karikatür Krizi’ ve ‘Anders Behring Breivik Saldırısı’ olayları örnek olarak gösterilmektedir. Bu ve buna benzer örnekler Batı dünyasında İslamofobinin çok önemli göstergeleri durumundadır. Batı dünyasında İslamofobinin nedenleri arasında çok kültürlülük ve bir arada yaşama düşüncesinin zayıflaması, ekonomik çıkar çatışmaları ve Batı toplumlarında Müslümanların görünürlüğünün artması gibi etkenler sayılabilir.

Batılı ülkelerde var olan dışlayıcı ve ayrımcı tutum ve davranışlar ve buna paralel olarak gelişen İslamofobi, bir anlamda Batı toplumunda yaşayan ve zenginleşen Müslümanların doğal hak taleplerinin reddedilmesidir. Bu açıdan olay sadece bir ayrımcılık ve dışlayıcılık durumu değil, aynı zamanda ve belki de temelde bir demokrasi beklentisidir. Bu durum aslında Batılıların ne kadar demokratik olup olmadıklarını gösteren bir sınav niteliğindedir.

İslamofobiyle mücadele için Batı dünyasında Müslümanlara karşı yöneltilen korku ve nefretle bezeli ırkçı, ayrımcı ve dışlayıcı politikaların yerini entegre edici evrensel değerlerin hakim olduğu politikaların uygulanması gerekmektedir.

İslamofobiyle mücadelede diğer bir etken de medya yoluyla olumsuz İslam imajının değişmesidir. Batılı politikacıların, popülizme kaymadan İslam hakkında ön yargısız ve birleştirici bir dil ve üslup kullanmaları da İslamofobiyi azaltan bir etki yapar. Öte yandan terörün tanımının açıkça yapılması ve bu tanım çerçevesinde yasal mevzuatın oluşturulması ve cezalandırma mekanizmasının buna göre uygulanması İslamofobik yaklaşımların da azalmasına yol açacaktır. İslamofobi ile mücadelede önyargılarla oluşmuş kanaatlerin terk edilmesi de önemli bir etkidir.

İslamofobinin azaltılmasında rol oynayan faktörlerden biri de Müslümanların İslamiyet’i hakkında öğrenip bilmeyenlere anlatmalarıdır. Batıda yaşayan Müslümanların radikalleşmesini önlemek için Batı toplumuyla iletişimlerini artırması, gerektiğinde seslerini yükseltebilen aktif bir pozisyon almaları, yönetime katılmaya istekli ve demokratik haklarını kullanabilen bir topluluk haline gelmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- AKGÖNENÇ, Oya. (2012), “İslamofobi İle Mücadele”, İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri, Kemal İbn Hümam Vakfı, Sivas, ss.31-38.
- AKTAŞ, Murat. (2014), “Avrupa’da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:13, No:1, ss. 31-54.
- ALKAN, M. Nail. (2015), “Avrupa’da Yükselen İrkçılık: Pegida Örneği”, Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 16, ss. 275-289.
- BİLGİN, Ayşe. (2012), “Nefret Suçları Bağlamında İslamofobi”, Orta Asya’da İslam: Temsil’den Fobi’ye, ed. Muhammet Savaş KAFKASYALI, 3. Cilt, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Ankara, ss.1907-1932.

- CANATAN, Kadir. (2007), “İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, Batı Dünyası’nda İslamofobi ve Anti-İslamizm, ed. Kadir CANATAN ve Özcan HIDIR, Eskiye Yayınları, Ankara, ss. 19-62.
- CANVEREN, Önder. (2014), “Martin Luther’in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmesi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 42, ss. 151-163.
- ER, Tuba ve ATAMAN, Kemal. (2008), “İslamofobi ve Avrupa’da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, ss. 747-770.
- ERGÜL, Ergin. (2015), “İslamofobi Olgusu Bağlamında Terörle Mücadele Dili ve Politikaları”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 22, ss. 299-335.
- İNANÇ, Zeynep SONGÜLEN ve ÇETİN, Selvet. (2011), “Avrupa’nın Kendisine Dönen Silahı: Dışlayıcılık ve Ayrımcılık”, Stratejik Düşünce Enstitüsü Analizi, Ankara.
- KARSLI, Necmi. (2013), “İslamofobinin Psikolojik Olarak İncelenmesi”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 75-100.
- KIRMAN, Ali. (2010), “İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı, Doğulu mu?”, Journal of Islamic Research; 21 (1), ss. 21-39.
- ONGUR, Hakan Övünç. (2011), “Avrupa’da Çok kültürlülüğün İflası (Mı?)”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 7, Sayı: 26, ss. 55-85.
- Orhan GÖKÇE. (2012), “Avrupa Medyasının ve Kamuoyunun İslam Algısı”, İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri, Kemal İbn Hüمام Vakfı, Sivas, ss. 95-112.
- ÖNER, Selcen. (2014), “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni ‘Öteki’ler Ve Türkiye’nin AB Üyeliği”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 13, No: 1, ss. 163-184.
- ÖZDEMİR, Ömer Behram. (2012), “Fransa’da İslamofobik Söylemin Ana Akımlaşması ve Arap Baharı’nın Etkisi”, Ortadoğu Yıllığı, ss. 446-462.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Başkanlığı. (2015), “Avrupa’da Türkiye Kökenlilere Yönelik İrkçi ve Yabancı Düşmanlığı İçerikli Eylemler”, 2014 Yılı Raporu.
- YILMAZ, Fatma. (2008), “Avrupa’da İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı AB Politikalarının Etkin(siz)liği”, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, Ankara.
- The Runnymede Trust (1997), Islamophobia: A Challenge For Us All, Chair of the Commission Professor Gordon Convey.
<http://www.runnymedetrust.org/publications/17/32.html> (Erişim Tarihi: 01.02.2016)
- <http://newtimes.az/tr/politics/1064/> (Erişim Tarihi:12.02.2016)
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/10/101017_merkel.shtml
(Erişim Tarihi:23.11.2015)
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110207_cameron.shtml
(Erişim Tarihi:17.02.2016)
- <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:12.02.2016)

<https://info.publicintelligence.net/AndersBehringBreivikManifesto.pdf>

(Erişim Tarihi: 12.02.2016)

dübed